

ERDÉLYI MÚZEUM

XVIII. kötet.

1901.

IX. füzet.

Idősb Erzsébet királyné uralkodása Lengyelországban.

(1370—1380.)

Czarnkovski Janko, gnieznoi főesperes és koríró arról értesít, hogy idősb Erzsébet Magyar- és Lengyelország „dicső“ királynéja a fölött való elkeseredésében, hogy az ő magyar kíséretét Krakkóban, 1376 december 7-én legyilkolták, Magyarországra távozott és fiának, Lajos királynak kezéhez visszaszolgáltatta, immár harmad izben, Lengyelországot, melybe vissza nem tért (*visitare non curavit*). Viszont Lajos király, ki ez időben már sűrűn betegeskedék, szintén nem akart Lengyelországban tartózkodni, mert levegőjét egészségére ártalmasnak találta (*assereus se auram Polonie pati non posse*). Megbizta tehát ugyanazon évben (1377-ben) László opuliai herezeget Lengyelország kormányával (*commiserat gubernandum*), a minék a lengyel szegényebb osztály (*communitas pauperum*) igen megörvendett, ellenben Nagy-Lengyelország főurai gyűlést tartván Gniezno városában, Letare vasárnapján, mely 1377-ben márczius 8-ra esett, ebben Lászlót Lengyelország kormányzójának elismerni vontakodtak és két nemest (*milites*) küldének a királyhoz és királynéhoz esedezvén, hogy a herezeget ne helyezze följük kormányzónak (*in prefectum*), minthogy megígérte a király úr a lengyeleknek és levelet is adott róla, hogy nem tesz herezeget kapitánynak.¹

Midőn a gnieznoi főesperes a főtebbieket írta, úgy látszik, minden szót latba vetett, nehogy a Lengyelországban dívó akkori fölfogás ellen vétсен. Sajátságos állapot ez, melyet csak asszonyi politika teremthet.

Lengyelország királya Nagy Lajos volt: őt szemelte ki Kázmér király örökösének és utódjának, őt hítták meg a lengyel főurak Kázmér halála után a lengyel trónra, őt koronázták meg Krakkó-

¹ *Sommersberg*, *Rerum Silesiacarum Scriptt.* I, 120.

ban lengyel királynak; mind a mellett a böles király fiui szeretetből¹ szívesen eltúrte, hogy Lengyelország fölött anyja korlátlanul uralkodjék, nem mint az ő helyettese, hanem mint Lengyelország királynője.

A mai magyar nyelvszokás különbséget tesz a királyné és királynő kifejezések közt, mely szókkal a latin *regina* szót fordítjuk olyképpen, hogy a királyné szó alatt a király feleségét értjük, királynőnek pedig a jog szerint való nő-irályt nevezük, ilyenek Magyarországon Mária és Mária-Terézia valának. Idősb Erzsébet, midőn magát összes okleveleiben *Polonie reginanak* címézi, ez utóbbi álláspontra helyezkedett.

Nagy, kerek, kettős pecsétjén, melyet már 1330-ban használt, az egyik oldalon Isten kegyelméből Magyarország királynéjának és salernói hercegnének címézte magát, a másikon hozzá teszi, hogy ő László lengyel király leánya.²

Mind a két fölírat jogilag helyes, mert hisz atyja csakugyan lengyel király volt, férje pedig Magyarország királya, ki a salernói hercegi címet is használta. De midőn Erzsébet magát Kázmér király halála után Lengyelország királynőjének címézte, az csupán azon képzeleten (fikezió) alapúlhatott, hogy voltaképpen ő Kázmér örököse és utódja, mert hisz férje soha se volt Lengyelország királya, fia után pedig nem nevezhette magát lengyel királynénak.

Tudták ezt a jól értesült pápai udvarban is és Erzsébet királynő fölfogásához alkalmazkodtak. XI. Gergely pápa 1372 nov. 14-én így ír az idősb Erzsébetnek, magyar és lengyel királynőnek: Minthogy öcséd, Kázmér lengyel király a pápai kincstárt illető bizonyos pénzösszeget kézhez vett, melylyel még elhunytakor is tartozott, Téged, ki ama király utóda vagy (tuque eidem regi successisses), kérünk, tégy eleget helyette.³

Egyébként is idősb Erzsébet királyné Lengyelországban nem mint a fia, Lajos király megbizottja vagy királyi társa, hanem mint

¹ Rex prudentissimus, qui parentibus honorem iuxta preceptum domini affectuose impendere studebat. (A gnieznoi főesperes idézett kiadása 117 lapján.)

² A pecsét leírása *Zimmermann*, Urkundenbuch, I, 437.

³ *Theiner*, Monum. Hung. II, 130. Ugyanígy ír a pápa 1374 szeptember 15-én: cum eidem germano tuo in regno Polonie successeris. (*Ugyanott*, 149. lap.)

független, teljes hatalommal bíró királynő rendelkezett, minden hivatkozás nélkül fiára, Lengyelország megkoronázott királyára. Egyelőre lengyel közügyekre vonatkozó harmincz rendeletét, intézkedését vagy adománylevelét, mind teljes szövegű hivatalos átíratokat ismerem,¹ melyeket 1371 május 24-től 1379 november 11-ig kiadott, magyar és lengyel pecsétjével megerősítve,² de ezek közt csupán egyet találtam, melyben Lajos királylyal egyet értve (una cum serenissimo principe domino Lodovico, nato carissimo, rege Ungarie, Polonie, Dalmacie etc.) intézkedett.³ Ez eljárás némileg gondolkodóba ejthet, tudván, hogy viszont Nagy Lajos király számtalan, Magyarországra vonatkozó rendeletét anyja Erzsébet királyné magasztalt hozzájárulásával adott ki. Némi megfajtását adhatja a viszonyosság ezen hiányának talán a közös vagy csak hallgatag meg egyezés, mely szerint Nagy Lajos Lengyelország ügyeibe, melyek elintézését anyja magának követelte, avatkozni nem fog, a miért Lajost és anyját ritkán találjuk Lengyelországban együtt, s e miatt anyja — hisz ez elég mentség volt! — ki se kérhette fiának az ő rendeleteihez való hozzájárulását. De hogy Erzsébet királyné, ki tulajdonképpen Lajos király helyettese, helytartója volt Lengyelországban, ezen alárendelt állását soha egy szóval sem említette, annak okszerű megfajtását hiába keressük, nem is találjuk másban, mint idősb Erzsébet uralomvágyában és fia kegyeletes engedékenységekben. Nagy Lajos nyilván tekintettel volt öreg asszony-anya gyöngéire, a miért vajmi ritkán folyt be Lengyelország kormányába itt többnyire csak akkor rendelkezék, ha anyja távol volt Lengyelországtól, következőleg a kormányt fia vállaira hárította.⁴ Sőt azt

¹ *Fejér*, CD. IX/IV., 342. *Monumenta Poloniae*, III, 404., 414.; V., 50. 70.; VII., 508. VIII., 62. 76.; X., 253. 254. 264. 265. 266. 279. 280. 282. 287. 290. 291. 293. 295. 303. 325. 327. 329. *Dlugosz*, Liber Beneficior. I., 202. *Anjouk* dipl. eml. III., 316.

² In huius rei testimonium sigilla nostra Ungarie et Polonie sunt appensa.

³ *Monum. Poloni.* X, 280. ed. Krakkó 1374 aug. 9-én, tehát oly időben, midőn Nagy Lajos útjában a kassai lengyel ülésre, Abaujban, Vizsolyban tartózkodott. (Ráth, 68)

⁴ Ilyen rendeletei keltek: Visegrádon 1375. szept. 30., Sandomirban 1376. június 26-án és 1377. januárius 1., kettő Visegrádon, 1380. november 11-én, ez utóbbiakat azonban anyja tanácsára adta ki. (*Monum. Polon.* V., 61. 65. 71. 72. X., 275) E datumok mind olyan időre mutatnak, midőn Erzsé-

is csak elvétve találjuk, hogy Nagy Lajos anyja adományleveleit megerősítette, kétségen kívül csakis akkor, ha ezt tőle nagyobb biztosság okáért kívánták, és ha anyját, ki időközönként visszavonúlt, ezzel meg nem sértette.

Ezen kétlaki állapot azonban, habár szinteg talán éppen a kormányzásban keletkezhető zavar elkerülése végett alakult így, nem egy kellemetlenséget okozott a lengyeleknek, mert — mint a gniesznoi főesperes írva hagyta¹ — ha idősb Erzsébet királynő némely eléje került ügyet elodázni akart, a kérelmezőt fiához utasította, a ki azt meg anyjához visszaküldötte.

Erzsébet királyné Lengyelországból való első távozása 1375. augusztus első felében történt.² Távolmaradása pedig 1376. október második feléig tartott.³

Második távozása 1377. januárius közepén történhetett, mint-hogy e hónap 7-én és 9-én még Krakkóban keltez.⁴ Azután Magyarországból.⁵

Némely lengyel történetírók, hihetőleg támaszkodva a gniesznoi főesperes fentebb idézett nyilatkozatára, abban a véleményben valá-

bet lemondott Lengyelország kormányáról. Kivételt látszik tenni Nagy Lajos két levele, melyek Visegrádon, 1372. aug. 6-án keltek. (*Monum. Polon.* V., 50. 51.)

¹ *Sommersberg*, I., 124.

² Ez időből származó utolsó hivatalos levele tudomásom szerint 1375. aug. 8-án Aetum et datum *Cracovie* záradékkal van ellátva. Későbbi, általam ismert levelei Magyarországon keltezték: *Diós-Győr*, 1376. január 25. (Országos levéltár diplomatikai osztálya 6330 szám.) *Buda*, 1376. július 13. (Ugyanott, 6370) *Beregszász*, 1367. (Lehoczky, a „Századok“ 1893. évfolyama 109. lapján.)

³ *Erdélyi Múzeum* 1899. évf. 511. lap.

⁴ *Monum. Polon.* VIII. 62 X, 303.

⁵ Budán, 1377. április 1. (*Fejér*, CD. IX/V., 167. — Ugyanott, 1377. június 8-án (*Kubinyi*, Hontvárm okl. II., 278. — Visegrádon, 1377. aug. 28. (*Zalam. okl.* II., 148. Ezen levél ugyan Lajos király nevében van kiadva, ki ez időben Belc ostrománál Oroszországban táborozott; a miért a pecsét alatt ez áll: *Commissio domine regine.* — *Diós-Győr*, 1377. decz. 28. (*Orsz. It. dipl. oszt.* 6493.) — Buda, 1378. ápr. 30. (*Fejér*, CD. IX/V., 266. V. ö. *Századok*, 1893. 109.) — Visegrád, 1378. okt. 21. (*Ugyanott*, 267. — Visegrád 1378. okt. 22. (*Orsz. It. dipl. oszt.* 6569) — *Diós-Győr*, 1379. január 2. (*U. o.* 6585.) — Buda, 1379. febr. 22. (*U. o.* 6596.) — Buda, 1379. június 9. (*U. o.* 6625.)

nak, hogy idősb Erzsébet királyné magyar kísérete legyilkolása után (melyről e folyóirat 1899. évfolyamában bővebben írtam) Lengyelországba többé vissza nem tért. Ezen föltevésnek azonban ellent mondanak a közíratok, melyeket ugyanő 1379. évi augusztus, szeptember, október és november havában a lengyelek érdekében, Lengyelországban kiadott,¹ és melyek kétséget kizáró bizonyossággal arról tanuskodnak, hogy a nyugodni nem tudó agg királyné élete alkonyán még egyszer visszakiváncokozott kedves Lengyelországába, hogy a nélkülözhetetlen hatalmat újból élvezze. Csakhamar be kellett azonban látnia, hogy nincs már ereje hozzá; harmadszor is vissza tért tehát fiához Magyarországra, hol Budán, 1380. április 6-án megíratta végső rendeletét.² Hanem még ezutánról is bírunk tőle leveleket, melyek egyike Sómfaluban (in villa Som) 1380. április 8-án, másika Beregszászon, ugyanazon évi szeptember 22-én kelt,³ mi szívós életerejéről tanuskodik, hogy még ily nagyobb kirándulásokra is vállalkozott, valamint hogy mindvégig Magyar- és Lengyelország királynőjének czímezte magát. Meghalt Budán, saját ó-budai várában, 1380. december 29-én és eltemettetett a Klarisszák általa épített és alapított ó-budai kolostorában.⁴

¹ Ezen levelek: Datum in Aprissj, 1379. aug. 23 (*Anjouk dipl. eml.* III., 316.) — Cracovie, 1379. szept. 7. (*Monum. Polon.* X., 325.) — Actum et datum Cracovie, 1379. szept. 11. (*Ugyanott*, 327. lap.) — Cracovie, 1379. szept. 28. (*Monum. Polon.* III., 414.) — Actum et datum Wislicie, 1379. okt. 15. (*Monum. Polon.* X., 339.) — Egy más levele ugyanazon kelettel, mely *sancte et eterne memorie* anyja levelét Nagy Lajos de d. *Wislicie*, 1381. június 5-én átírta és megerősítette. (*Monum. Polon.* VIII., 76. 86.) — Cracovie, 1379. november 2. (*Monum. Polon.* X., 330.) — Sőt van egy másolatban fennmaradt levele: Krakkó, 1378. okt. 1. kelettel. (*Monum. Polon.* III., 404, de minthogy idősb Erzsébet királyné 1378. október havában — mint láttuk — Magyarországon tartózkodék, a kelet valószínűleg tévedésen alapszik és MCCCLXXVIII helyett MCCCLXXIX olvasandó.

² *Országos It.* dipl. oszt. 6692. Kiadta, de hibásan, *Katona*, *Hist. Crit.* X., 671—7.

³ *Mihályi*, Máramarosi diplomák, 75. 76. lap.

⁴ A gnieznoi főesperes: Anno itaque MCCCLXXXI. in die beati Thome Archi-Episcopi Cantuariensis, que fuit XXI. dies mensis Decembris domina Elisabeth, filia Wladislawi et soror Kazimiri premortui Regum Polonie, Regina Ungarie diem suum clausit extremum. (*Sommersberg*, I., 124.) A koríró ezen följegyzésére meg kell jegyeznem, hogy az 1381. évet helyesen írja, mint hogy

Nagy Lajos király csak most, idősb Erzsébet királyné elhunytá után látta magát indíttatva arra, hogy Lengyelországnak, melyet anyja a maga örökének nézett, kormányzóról gondoskodjék. Ő már sulyosan betegeskedvén, a mondott czélből Budára hívta meg a lengyel főpapokat és nemeseket maga köré, mely gyűlésen (in qua convencione) az ország kormányát (disposicionem negociorum regni) Zaviss krakkói püspökre, ennek atyjára Dobeszló krakkói várnagyra és Szubini Szandivoj kalisi nádorra bizta, kik Lengyelországba visszatérvén a nagy király rendeletét pontosan teljesítették.¹

Hogy Nagy Lajos király ezen rendelkezése csak ideiglenes, átmeneti természetű volt, magától értetik. Lengyelországot ő Mária leányának és Zsigmond cseh hercegnek, Mária jegyesének szánta. Ujból magához kérette tehát Lengyelország főpapjait és főurait Zólyomba 1382 nyarán, hogy hűséget esküdjenek Zsigmondnak, az ifjú herceget magokkal vigyék és Lengyelország városait, várait neki átadják. Ezt a lengyel főurak meg is ígérték,² de . . . szegény ember szándékát boldog Isten bírja. . . .

az év akkor karácsonykor (deczember 25-én) kezdődött; de most a Canterbury Tamás emlékét deczember 29-én ünnepli a kath. egyház, az is kétségtelen, hogy XXI után az X tollban maradt. Talán az is föltűnhetik, hogy idősb Erzsébet immár csak Magyarország királynéjának (de Lengyelország királynőjének nem) czímezi. — V. ö. *Dlugosz*, Hist. Polon. III, 389.

¹ *Sommersberg*, I., 124.

² *Sommersberg*, I., 137.